

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIV-ik évf.

Május—Junius 1889.

3-ik füzet.

ADALÉKOK AZ IMÁDSÁG TÖRTÉNELMÉHEZ.

(Vége.)

A magyarok pogánykori hitképzeteiről keveset tudunk. Theophylactus Simocatta, VII. százbeli görög író, nemcsak a magyarok, de más velök fajrokon népek vallásáról ezeket mondja: „A törökök felettebb tisztelik a tüzet, a levegőt és a vizet, hymnusokat intéznek a földhöz. De valósággal csak az egy Istent imádják s neki hajolnak meg, ki az eget és földet teremtette.“¹⁾ A magyarok a főlényt, az ég és föld teremtőjét már a pogánykorban is Istennek nevezték, mely nevet Vámbéry minden eddigelé nyilvánított ellenkező nézet mellett is a persából kölcsönzöttnek, vagyis a parsi vallás iz dan jez dan szavával azonosnak tart (zendül yazata). A magyar nép különös nemzeti Istenét „Magyarok Istené“-nek nevezte. A tündér szó Vámbéry szerint régebben tüngér-nek ejtetett ki, mely alak a török tingri, tengri, tangri-val egyazon, l. ö. h. v. a mongol tenggeri szót, mely a föld felett levő szellemeket jelenti. A „Természet istenasszonyának“ Barna Ferdinánd szerint a magyar ősvallásban több oly diszneve volt, melyeket aztán a keresztény vallás is átvett, mint egészen megfelelőket a „boldogságos szűz“ diszjelzőiül, ilyenek: 1. Keddasszony, 2. Kisasszony, 3. Boldogasszony, 4. Bába- 5. Szépasszony, 6. Cifra asszony, 7. Magna nox dominarum. Ezekről „Magyar Mythológiájában“ már Ipolyi Árnold bőven értekezett, a kinek e téren első felfedező érdemét Barna meleg szavakban méltányolja.²⁾ A fennebb közölt telent imában előforduló änä „anya“ szintén a „Természet Istenasszonyát“ jelenti, megfelelőleg a hellén és római mythologia Kybelé vagy Rea (Reia) Μήτηρ, vagy „Magna Mater“ elnevezésének (Μεγάλη Θεά). Régi nyelvemlékeink néhány imaszövege még a pogánykorba vezet

¹⁾ L. lib. VII, 8: τιμῶσι τοιγαροῦν οἱ Τούρκοι λίαν ἐγτόπως τὸ πῦρ, ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ γεραίρουσιν, ὑμνοῦσι τὴν γῆν· προσκυνοῦσι δὲ μόνως καὶ θεὸν ὀνομάζουσι τὸν πεποιηκῆτα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

²⁾ L. „Ősvallásunk Főistenei“, írta Barna Ferdinánd, a 30-dik lapon.

vissza, ezekben a kereszténység aligha tett egyéb változást, mint azt, hogy a pogány istennevek helyett Krisztus urunk, a szent szűz, a Propheták, Apostolok és szentek neveit említi meg, s e nevek kíséretében az imádságot életök és halálok tényeivel s adataival bővít. Az a két keresztény imádság, melyet a Peer codexből némely helyek kihagyásával ide kiírok, két régi pogány ima alkalmazva, átfordítva a keresztény hitéletre, melynek pogánykori háttére a módosított, változtatott s helyenként kibővített szöveg ellenére is elég világosan meglátszik. Az első imádság a hideglelést hagyatja el, betegségekből gyógyít, a rossz szellemet úzi ki az emberből, mint a latin *ἐπιλογισμὸς* mondja: morbos curat febris sedat demonesque fugat et membra paralitica glutinat. Ez imádságban Simon Krisztus urunkhoz így könyörög: „zabadoychad megh symont menden nemő gonoztul ees ez hydeg lelestől“ stb. A másik a nyíl ellen biztosít, szövege a kihagyandók kihagyásával így hangzik:

„o nyl al'meg zent illés prophetanak hatalmanak
 myatta o nyl al'meg my wronk iesusnak hatalmanak
 myatta né yarol' en hozzam o nyl al'meg marianak zu-
 zesegenek myatta — — — — —
 — — — o nyl al'meg — — — — — o nyl al'meg —
 — — — — — o nyl al'meg — — — — —
 — — — — —
 o nyl al'meg — — — — — mennekh ees feoldnek
 ees chillagoknak myatta ees mend azoknak myatta
 kyk mennenes feoldeon vadnak az rettenetes yteleth-
 nek napyanak myatta — — — — — Amen.¹⁾

Ez ima után más hasonlók következnek, melynek egyike szintén a nyílhoz intéztetik. Ezután egy ima jön a gyilkoló fegyverek ellen, melynek kezdetét ide írom:

„O keth élő theoro thelancea o thew mend keo zeon-
 seges fegwerek ky emberi allatoknak artatok paran-
 cholothen tewenektek hog felfele yarolyatok stb.“²⁾

A közöltem imák másodikában a régi sabaeismus tisztán előttünk áll e néhány szóban: „mennekh ees feoldnek ees chillagoknak myatta“, illet. e helyen az ég-, föld- és csillagszelle-
 mek hivatnak fel segítségül a nyíl ellen. Ez imák eredeti szövege

¹⁾ Peer Cod. 252—260.

²⁾ Peer Cod. 276.

még a šaman korszakban keletkezett s ennél fogva ősrégi, ez alakjában azonban az említettem vonatkozásokon kívül más mythologiai elemet nem tartalmaz.

A mongolok az isteni bölcsességet s az istenséget magát is *belge bilik*-nek nevezik; *tegri* az ég és föld szellemeit, istent és eget jelent. *Bilik* a törökben is *bilik*-nek hangzik s a *bilmäk* „tudni“ igéből ered, *tegri* pedig a. m. a török *tangri*, s teljesen megegyezik az altai *tegri*-vel, mely eget jelent.

A mandsuk, mint szertartásos könyvek mondja, régtől fogva tisztelik az eget, mint legfőbb szellemi erőt, az *abkai edsen* „ég ura“, vagy *abkai khan* „ég khánja“ név alatt, továbbá *Buddhát*, *Fo-t*, *Guvan mafa-t* (*Guvan* ős). Ezekon kívül imádják még a hegy, föld, víz szellemeit s más szellemeket, így p. o. a császárok elődeinek szellemeit. *Omosi mama* „az unokák nagyanyja“ a szerencse és boldogság nőszelleme, a kihez a *šámán* nő a csecsemők boldogságáért tartott ünnepélyes áldozáskor következő imádságot mond: „*Deli füz* jelvényű *Omosi mama*! azon és azon évben született kisdédért ünnepélyesen áldozunk. *Deli füz*et állítottunk, tarka zsineget húztunk, nyilat tollaztunk és úgy könyörgünk neked. Az akkor és akkor született kisdedet szánd meg! vedd kegyedbe, a bokros szerencsét add halantékára, boldogságot küldj mellére; ezer boldogsággal halmozd el; a kilencz boldogságot engedd megérnie; a nyolcz boldogságot egészítsd ki; övezd boldogsággal. Oh szellemek őrizzétek, ti pedig őseinek árnyai védjétek. Fejét környezétek; szálljatok le vállaira; multját földjétek el, jövőjét vegyétek gondotokba; örömmel és jóval tetézzétek; araszszámra növeszszétek; változtassátok a megevett ételt izmokká, a mit iszik, velővé; falatját tegyétek izletessé; piros arcját növeljétek; adjatok neki hosszú kort, mély alapot és éltessétek sokáig!“¹⁾

Az altai népekről áttérünk az árja népekre s kezdjük Indiával, a melynek árja népe a *Pamir fensikről* az indiai *Imauson* át hatolt be az *Indus* és *Ganges* folyók medenczéjébe. E nép vallástörténetének legrégebb korszaka a *védai*, a melynek irodalmi maradványait a *Védák* könyveiben birjuk. A *Rig-Veda* hymnusai leginkább e három főistenhez intéztetnek: *Agni*, *Indra* és *Soma*. A védakorszak árja népe hitt a halhatatlanságban, de isteneitől leginkább győzelmet kért ellenségei felett, gazdag zsákmányt, gyógyulást a betegségekből

¹⁾ L. Bálint Gábor „A mandsuk szertartásos könyve“ czimű értekezését (Budapesten, 1876).

és az életfentartásra szükséges anyagi javakat. A bráhma-
nizmus, melynek keletkezési idejét nem ismerjük, hitelveket és ritust állapí-
tott meg, melytől többé nem szabad eltérni; befolyása alatt a hym-
nus imádsággá lett, melynek minden szava a rendes jelentésén kívül
titokzatos értelemmel ruházott fel. Az imádság hatályossága tehát
a formula szoros megtartásától függ.¹⁾ A védai kor istenei a termé-
szeti tünemények személyesítései voltak, a bráhma-
nizmus ezek helyébe az emberhez hasonlóbb isteneket állít. Diaus vagy Diaus-
Pitar, a protomonoteizmus e főistene, a brahmanok vallásában is
nagy hatalom s a vedai Varuna-t (Uranos) felejtette el. Pragâ-
pati eredetileg szintén a főistent jelentette. Surja „nap“ (l. ö. h.
v. a lat. sol szavat), majd Diaus „az ég“, majd Aditî „a tér“
fiának mondatik. A későbbi bráhma-
nizmus három főistene (trimurti):
Bráhma, Vishnu és Çiva. A nagy bráhma-
nizmus imádság így hang-
zik: Om: bhûs, bhvas, svar; a titokzatos értelmű om szó
után következő három bűvös jelentésű szó „földet“, „levegőt“ és
„éget“ jelent. Om Müller Miksa nézete szerint a va-m-ból vonatott
össze s a felolvasandó s elmondandó szent szövegek, imák elején s
végén azt jelentette, a mit a héber ׀ןן „így legyen“, Amen. Az
Upa-nishad-ok mysticus bölcsészetében om a legfőbb Bráhma-
n egyik neve lett s a Hinduok e nevet iránta viseltető tiszteletből tar-
tózkodnak kimondani. Tehát a közölt igen rövid ima elmondója e
három szó segítségével remél a föld színéről a magas égig emelked-
hetni s az égi javakban részesülhetni: e három szó mintegy a lelki
létra három fokát, melyen a hívő a földiségből kiemelkedve felhatol a
szellemi jók örök forrásához. A vedakor pásztora Pûshana-hoz in-
tézett imádságában őt arra kéri, hogy nyájára gondot viseljen, hogy
nyáját szerencsésítse s hogy a félelmes éj idejében baj ne érje álla-
tát, s hogy a nyáj és pásztorok biztos nyugvóhelyre találjanak.²⁾ A
brahman szó gróf Angelo De Gubernatis mélyértelmű megjegyzése
szerint a barh gyökből eredt, mely „gyarapítani“-t, „kinyújtani“-t
tesz s mint himnemű szó a teremtő, gyarapító istent s az imádság
vagyis a megszentelt szó által gyarapítót egyaránt jelentette, innen
van, hogy az Atharva-veda, mely bűvös erővel felruházott mon-
dákat, formulákat foglal magában, Brahma-veda-nak is neveztetik.³⁾

A Buddhizmus a Ch. u. sz. e. VII. század vége felé támadt a

¹⁾ L. De Milloné id. k., a XX. l.

²⁾ Rig-Véda, I, 42.

³⁾ „Lecture sopra la Mitologia Vedica“ (Firenze, 1874) a 285—287. ll.

bráhmáni társadalom közepett, megalapítóját Čâkia Muni-nak nevezték. Ez a tan inkább ethika, mint vallás, mert szerinte nincs teremtő s nincs teremtés. A világ vég nélkül való, mindig volt s mindig lesz, hanem a természet törvényeinek hatása következtében négy korszakon át változik, u. m.: 1. alakul, 2. fejlődik, 3. hanyatlik, 4. széjjelesik s ezután a chaosban megpihen s idő multával újból kezdi az alakulásnál s így tovább a romlandóságig. E korszakok kalpanak neveztetnek s mindegyikök 84,000 évig tart. A halhatatlan lélek a lények létráján erényei jutalmául feljuthat Buddha legmagasabb fokáig. A bűnös lélek a rossz szellemek és állatok testébe költözik. A lélekvándorlásnak tiz ilyen foka van, melyeknek legfőbbje Buddha világa, azaz a Nirvâna, mely nem tökéletes megsemmisülés, mint a hogy ezt a legtöbb író állítja.¹⁾ A buddhismus oly gyorsan terjedt el Indiában, hogy Ačoka király uralkodása alatt már az egész félszigetet meghódította. A buddhismus követőinek legrövidebb imádsága e három szóból áll: Om: Mani Padma, „Igy legyen! gyöngy, lotus“, azaz „bölcességünk legyen“, mert a gyöngy és lotusvirág a bölcsesség jelképei s erre kell törekedni mindazoknak, kik Buddhává lenni ohajtanak, a kik lelki szemeiket a tökéletességre irányozzák. A buddhismus kátéjában ezen vallás célja ekképen határoztatik meg: megszabadulni a bűntől, az erényt megszerezni magának, s a szívet megtisztítani.

Az éráni nép vallása, mint Geiger Vilmos helyesen jegyezte meg, leginkább abban különbözik a vele közelről rokon védakorbéli indiaiakétól, hogy az utóbbiak természetvallásának közvetlensége s költői frissége ott teljesen hiányzik. A keletéráni vallás bizonyára nem önkényt a nép lelkéből eredt, hanem a papi osztály kieszelésének eredménye. Ez a nagy különbség forog fenn a kettő közt. Mithra a felkelő nap, Tištrja az esőcsillag és Anăhita a víz szelleme az egyedüli avestai isteni lények, melyeken a népies szemlélet némi nyoma meglátszik. A láthatlan és látható világ fejének a keletérániak Ahura-Mazda-t tartották; ő a teremtő s a mindeneket kormányzó; a hozzá legközelebb álló szellemek a hat Amešaspenta. A kártékony gonosz szellemek feje Angra Manju, ennek szintén hat segédje van. Zarathuštra (Zoroaster) tana tudvalevőleg átterjedt a nyugati érániakhoz, a perzsákhoz is, kiknél ez a vallás egész az iszlám behozataláig tartott. Az Avesta négy oly imádságot foglal magában, melyek a legkülönbözőbb alkalmakkor

¹⁾ L. De Milloné, id. k. XXXII. 1.

mondattak el, ezek közül három a gâthâ-k régi nyelvjárásában s a negyedik az újabb A vesta nyelvén szól; ez imádságok szövege fellette homályos. Az ašem vohû imádság, mely a hívők szerint minden más imádságot magában foglal, Hang fordításának megfelelőleg így hangzik:

„Áhítatosság a legjobb kincs;
Áldás ez, áldás annak,
Ki áhítatos Aša vahišta iránt.“

A leghathatósabb imádság, melyet Ahura-Mazda még a látható világ teremtése előtt mondott, Ahuna varja-nak neveztetik. A ki ezt úgy mondja el, mint a hogy illik, semmit ki nem hagyva belőle, semmit hozzá nem téve, annak lelke a földünket a túlvilággal összekapcsoló hidon feltartóztatás nélkül fog által menni s el fog jutni a legfényesebb csillagokhoz. Zarathuštra Arjana vaidša országában az első volt a földiek közt, ki ez imádságot mondotta, még pedig napjában négyszer s szövegét részekre osztotta. Az imádság így hangzik:

„Valamint az égben magunknak urat választunk,
úgy teszünk a földön is az áhítatosság miatt,
(válasszuk azt), kinek érzülete jó s ezt adja embertársainak
s Mazda-nak szenteli élete cselekedeteit.

A hatalom az uré,

A kit ő tett a szegények védőjének.“¹⁾

A tűzhez a gâthâ-kban következő hymnus intéztetik:

„A te nagyhatalmu tüzeden kívül
Oh Ahura, áhítatosan ohajtjuk
magunkénak tudni a gyorsan terjedő, hatalmas tüzet,
mely a teremtett lényeket megörvendezteti, s nekik gyakran
nyújt segítséget,
de a mely, oh Mazda, az ellenséget,
kezednek nyilai által megrontja.“²⁾

A Mithrá-hoz intézett hymnus-gyűjtemény, a Mihir Jasht, első részének második versében azt mondja Ahura Mazda, hogy „az, a ki Mithrát megcsalja, az egész országot pusztítja el, száz kígyó módjára irtja ki a tisztákat.“ A 3-dik versben mondva van:

¹⁾ L. Geiger Vilmos „Ostiränische Kultur im Altertum“ cz. könyvét (Erlangen, 1882.) a 252-dik lapon.

²⁾ Ugyanott, a 254-dik lapon.

„Mithra, a kiterjedt legelőkkel bíró, gyors lovakat ad azoknak, a kik meg nem csalják. Ahura-Mazda tüze az egyenes utat megmutatja azoknak, kik Mithrát meg nem csalják.“ Az 5-dik vers a szabadító, megörvendezettő, könyörülő, megszentelő, győző (a latin felírásokban *in victus*, a görögökben *ἀνίκητος*), jóltevő, megtisztító Mithrához intéztetik, a ki „hatalmas, erős, imádandó, tisztelendő, a kit e testi világban meg nem csaltak, a kiterjedt legelőkkel bíró“.¹ Az ősök tiszteletének s ezzel együtt a Shamanismus és fetishismus számos nyomaira találunk az Avestá-ban, melyekről itt tekintettel értekezésem keretére, nem lehet szó.

A hellének főistene tudvalevőleg Ζεὺς, az aeoli nyelvjárásban Δεὺς (lat. *deus*). Midőn a régi görög azt mondta Ζεὺς-ről vagy Θεὸς-ról: *θεὸς ὁ Ζεὺς* (vagy *ὁ θεὸς*) „esik az isten“, *ὄψαι ὁ Ζεὺς* „hazavaz az isten“, *σεῖαι ὁ Ζεὺς*, „(a földet) rengeti isten“, „földrengés van“; — ezekben a kifejezésekben a hellén vallásképelet még a természet-cultus fokán áll. Mennyire különbözik a természet ezen őserőjétől, Ζεὺς *ἀναξ* vagy *βασίλευς*, az istenek királya, ki a földi királyságnak is alapítója, a ki minden törvénynek s rendnek adója s ismét mennyire magasabban áll ennél is az a *Zeus*, kihez lelke mélyében egy Sokrates fohászzkodott. A Zeusről időnként változó vallásos nézetek a vallásos eszmének egész fejlődési történetét tárják fel előttünk, a természetcultus alanti fokától az Istenről alkotott eszményi fogalomig! Az athéneieknek egy rövid imádsága Zeustól esőt kér, ez az imádság bizonyosan igen régi; szövegét ide kiírom:

Ὕσον, Ὕσον, ὦ φίλε Ζεῦ, κατὰ τὰς ἀρούρας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἡεδίων.

„Essél, essél ó kedves Zeus az athéneiek és a róna lakóinak mezeire!“²)

Nagy szárazság idejében Ζεὺς *ὕετιος* „az esőthozó Zeus“-nak hoztak áldozatot, kiki tehetsége szerint. A polytheismus természetéből folyik, hogy az áldozati imádságoknál vigyázattal voltak, hogy az istenek s istennők egy általános formulában egyetemesen megemlíttessenek. Az istenség felhívásánál néha így szóltak: „bárki vagy, bármely név kedves előtted“, ezért mondja Plato Cratylusában:³)

¹) L. „Abhandlungen von der D. M. G. I. Band, N. 1. (Lipcse. 1857.) *Mithra*. Ein Beitrag zur Mythengeschichte des Orients von dr. Friedrich Windischmann.

²) L. M. Antoninus V. 7.

³) 4. 1. ed. Bekker.

ἐν ταῖς εὐχαῖς νόμος ἐστὶν ἡμῖν εὐχεσθαι, οἱ τινές τε καὶ ὁπόθεν χαίρουσιν ὀνομαζόμενοι.

Vergiliusnál is van valami hasonló e megszólításban: *quisquis* e s.¹⁾ A sok név miatt kellett azon elővigyázattal élni, hogy az istenség úgy neveztessek, a mint leginkább óhajtja, ezért mondja Aeschylus Ag. 155.: Ζεὺς, ὅστις ποτ' ἐστίν, εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον, τοῦτό νων προσενέπω. Catullus 34. 21. ugyanezt mondja: *Sis quocunque placet tibi sancta nomine* s hasonló értelmezést látunk Horatius carmen saec.-ban: *Sive tu Lucina probas vocari seu Genitalis* s egyik Satyrájában: *matutine pater, seu Jane libentius audis.*²⁾ Servius Honaratus az Aeneis-ről irt magyarázatában erre vonatkozólag így ír: *Jupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellari volueris.*³⁾ Lasaulx id. munkájából még e három helyet ide jegyzem: 1. a *Fratres Arvales*-ek jegyzőkben a többi közt e szövegre találunk: *Sive deo sive deae in cuius tutela hic lucus locusve est.*⁴⁾ 2. Festusnál a *tesca* szó alatt: *si deus, si dea es.* 3. Livius VII. k. 26. f.-ben *si divus, si diva.* Egy Athenaeusnál számunkra fenmaradt imádság az olympi istenek és istennők mindegyikéhez szól, szövege következő: „kérjük az olympi istenek és istennők mindegyikétől, hogy adjanak szerencsét, egészséget, sok jót, s a mostani jóknak (tartós) élvezetét mindnyájunknak.“⁵⁾ Az áldozati imádságokat Hestiával kezdték, ezért mondja Aristophanes Scholiastája: καὶ γὰρ ἔθος ἀπὸ τῆς Ἑστίας ἀπάρχεσθαι ἐν ταῖς θυσίαις „szokás volt az áldozatoknál Hestiával kezdeni meg az imádságot“. Így a Sâma Veda hymnusai-ban is az imádság Agni-vel kezdődik: „énekelj Agni istennek dicsérő éneket, a kit a halandók dicsérő énekeik elsőjévé avattak.“ És ez természetes, hiszen tűz nélkül nincsen áldozat. A görögök hasonlóan a rómaiakhoz rendszeren rövid imádságokban fohászkoztak isteneikhez, melyeket a papi nemzetségek szent hagyományként gondosan megőriztek. Legtöbbször csak a legfőbb istenekhez folyamodtak, így egy szokásos imában Zeusen kívül csakis Athene s Apolló említettnek: αἱ γὰρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἀπολλων.⁶⁾ A legrégeb-

¹⁾ Ae. IV. 577.

²⁾ 11., 6., 20.

³⁾ Ad. Aen. IV. 577. Lásd ez idézeteket és az alább következőket Lasaulx „*Studien des Classischen Alterthums*“ cz. könyvében (Regensburg, 1854.)

⁴⁾ XXXII. 2.

⁵⁾ XIV. 78.: θεοῖς Ὀλυμπίοις εὐχόμεθα Ὀλυμπίασι πάσι πάσαις διδόναι σωτηρίαν, ὑγίαιαν, ἀγαθὰ πολλά, τῶν ὄντων τε νῦν ἀγαθῶν ὄνησιν πάσι.

⁶⁾ Il. IV. 288. — Od. IV. 341.

imák azonban csupa nevekből állottak, mint az indiai, perzsa imádságok és az orphicus hymnusok. A római katolikus egyházban a szenteket egyenként megszólító litániák s a Mindenszentek ünnepe messze visszanyulnak a vallásos fogalmak fejlődésének hajdankorába, azon időbe, midőn az áldozatoknál minden bármi néven nevezett isten megkívánta, hogy felemlítették s ha elfeledkeztek róla, az illetők félhettek boszujától, azon időbe, a mikor Mithra a neki szentelt hymnusokban panaszkodik Ahura-Mazdának, hogy nevét az áldozatnál nem említik. A protomonotheismus Istenének egyes jelzői személyesítettvén, (ὀπόστασις), az istenek Olympja megnépesült, de a mélyebben gondolkodó előtt ezen ὀπόστασις-ok egyesítő közös vonása mindenkor nyilván állott, ezért mondja Apuleius (szül. 126 körül Madanzában): *Deorum Dearumque uniformis facies.*

A Homernél előforduló imádságok egynémelyikét ide igtatom, a melyek nélkül értekezésemnek azon fejezete, mely az ó hellén imádságokról szól, fogyatékos lenne.

Ilyen Chryses pap imája, ¹⁾ mely itt következik;

„Oh hallgass meg, Ezüstivü, ki khrysa tetőjén,
 Áhitatos Killán, Tenedosban dicséssel uralgasz,
 Smintheus! ha valaha imolád énáltalam épült,
 Vagy ha kövér kecskék és tulkok czimerit adtam
 Égni tüzedre, ohajtatomat cselekedd meg ez utttal:
 Bűnhődjék könyemért nyilaidtól az argosi tábor!”

Ugyan ő utóbb így imádkozik ²⁾:

„Oh hallgass meg, Ezüstivü, ki Khrysa tetőjén,
 Áhitatos Killán, Tenedosban dicséssel uralgasz!
 A' ki előbb kegyesen bevedé szivélyes imámat,
 'S nékem tiszteletet, danaoknak károkat adtál:
 Most meg azon kívánatomat cselekedd meg, oh isten,
 És az epés mirigyet fordítsd el az argosi népről!”

Agamemnon ezt az imát mondta ³⁾:

„Zeus, oh dicsőséges, levegői, hatalmas uristen!
 A' nap előbb ne nyugodjék el 's le ne szálljon az alkony,
 Míg Priamos kormos palotáját mind fenekestül
 Fül nem forgatom, és le nem égetem a' kaput arról:
 Míg Hektor kebelén át nem rongyolta vitézlő

¹⁾ Il. I. 37. s köv. v. Szabó István fordításában.

²⁾ Il. I. 451.

³⁾ Il. II. 412.

Fegyverem a' vértet, 's körülette sok ifju levente
Társi hanyathomlok mezejök földébe harapnak!''

Agamemnon egy más helyen fölemelve szavát hangosan így esdett:

„Zeus atya, felséges, ki dicsően uralkodol Idán,
Nap te, ki mindeneket hallasz és mindeneket látsz,
És Folyamok, 's anya Föld, 's kik ketten alatta az elhunyt
Embert büntetitek, ki galádul szegte meg eskét!''¹⁾

Diomedes imádságát e szavakkal kezdi:

„Hallgassd meg szavamát, Zeüs lánya, kegyelmes Athene!''²⁾

Hektor ekként fohászzkodott:

„Zeüs atya s más örök isteneim, hagyjátok az én kis
Gyermekemet, valamint én is, mindenha kitűnni
Troja vitézei közt, 's hatalommal uralgani nálok!
,S egykoron azt mondják, sokkal több hogysen az apja,
Harczaiból hazatértek; és hozzon hadi zsákmányt,
Ellent sujtva le, hogy megvigasztalja szülőjét!''³⁾

Az öreg Nestor kezeit fölemelve Olympra ez imát mondta:

„Zeüs atya, hogyha neked buzatermő Argoson ökröt
Vagy juhat áldozatul égetve egy ottani ember
Visszautért esdett, 's neki azt megígérte kegyelmed:
Jusson eszedbe ma ez, 's a vésznapot üzd tova tőle,
És ne veresd oly igen feleinket az ellenek által!''⁴⁾

Glaukos kegyes Apollohoz szemeit felemelve így imádkozott:

„Oh hallgass meg, uram, vagy Lykia térein avagy
Troja körében időzz: mert meghallgathatod a' bús
Szívűeket bárhol, valamint mostan bús vagyok én is!
Mert egy erős sebbel vagyok ah terhelve, mely által
Lüktet egész kezemen, 's dühösen fáj, el sem is állhat
Egyre futó vérem, 's bele már a vállam is elhalt:
Nem birom a kelevészt megfogni szilárdul, az ellent
Harcra fogadni, habár Sarpedon fejdelem ölje,

¹⁾ II. III. 276. v.

²⁾ II. V. 115.

³⁾ II. VI. 476.

⁴⁾ II. XV., 372.

A' nagy férfi, Zeüs fia : ez nem védi fiát is!
 Ah, te segélj legalább, isten, 's gyógyisd meg, apaszd el
 E, sebet és kinokat; 's engedd, hogy hadriadómmal
 Harczra tüzelhessem csapatostul Lykia népét,
 És magam ott verekedhessem hullája körében!¹⁾

Penelopé imája az Odyssea IV. k. 762 v. vel kezdődik, Odysseusé az V. k. 445, a VI. k. 324, a VII. k. 331 v.-ben foglaltatik. Ezek közül a második így hangzik :

„Hallgass meg, felség, légy bárki: könyörgeni térek
 Hozzád, futva Poseidonnak vesztetre törését!
 Tiszteletes tudniillik az ég halhatatlaninál is
 Férfi, ki bujdosván hozzájok fordul azonkép,
 Mint én árjaid és térdednek elébő jelennen.
 Ugy legyen, el ne taszits, tennen védenchedet immár!“²⁾

Homer az imádságot a görögök szokása szerint személyesíti *Ατταί* név alatt az imádság itennői. *λιτη* ugyanis könyörgést jelent. Ezekről azt mondja Homer, hogy a legfőbb Isten leányai s „*Ατη* „a hiba“ nyomába lépnek, hogy megjavítsák. A ki elfogadja sugallatukat, azt kimentik Zeusnél, a ki visszautasítja, azt bevádolják égi atyjoknál.³⁾ A görög imák leggyakrabban az egy törzsbeli s egy községbeliek érdekét czélozza, így egy athenéi asztal-imádság *Atheneaeusnál*; *Παλλάς Τριτογένει' ἄνασσ' Ἀθηνᾶ, ὀρθοῦ τήνδε πόλιν τε καὶ πολίτας, ἄτερ ἄλγεων καὶ στάσεων καὶ θανάτων ἁώρων, συ τε καὶ πατήρ*⁴⁾ „Pallas Tritogeneia, Athene uralkodója, tartsd meg ezt a várost s polgárait s háritsd el tőlök a szükölködést, a lázadást s a korai halált, te és az atya!“ Xenophonnál Isomach azért imádkozik, hogy az istenség tanítsa feleségét arra, mi mindkettőjekre nézve a legjobb.⁵⁾ Az áttikai tanács tagjai imádkoztak a demokrátiáért,⁶⁾ de maga az ima szövege nem ismeretes. A papi testületek imádságain s némely hagyományos régi imaformulákon kívül, milyen az idéztem athenéi földmiveseké, kiki azért imádkozott, a mire leg-

¹⁾ Il. XVI., 514. v.

²⁾ Szabó István fordításában (Pesten, 1846.) Az utolsó előtti sort Voss János Henrik így fordítja:

Nahe zu deinem Strom und deinen Knie'n, ein Bedrängter!

³⁾ Il. IX, 502.

⁴⁾ XV. 50.

⁵⁾ *Οἰκονομικός*, VII,7.

⁶⁾ L. Télyf Iván „*Corpus juris attici*“ nagybecsű munkáját 9.

inkább szüksége volt, és pedig vagy az egyik vagy a másik istenhez, vagy egyszerre többhez is, így látjuk ezt a homeri hősöknél a fennidézett szövegekben. Az az irány, melynek Lucianus hódol (szül. 120-ban Ch. u.) s a mely benne legelmésebb szószólójára talált, már rég megvolt előtte s a későbbi idők változott viszonyainak befolyása alatt mind több tért foglalt, nem ugyan a sziveket hódította, de hódította az elméket. Ez az irány a vallás kigunyolásában helyezte a felvilágosultságot s ezen a téren minden iránt, mit az elébbi nemzetségek szentnek tartottak, a legnagyobb kiméletlenséggel járt el. Lucianus-nál ezt a gunyos imaformulát olvassuk:

„Oh kegyes, vendégszerető, társulatos, tüzhelyi, villámszóró, esküvő, fellelgyűjtő, nagydörgésű Zeus, és ha még másképp is neveznek téged a megdöbönt költők, midőn a versekben megakadnak, mert akkor a nevek nagy sokaságával segítsz hanyatló verseiken s kitöltöd a rhythmus hézagát. Hol van most nagyszájú villámod s hatalmas zugásu mennydörgésed s lángoló, tüzes, iszonyu mennyköved? ¹⁾

A görög nép legnagyobb része valószínűleg már a hellén ó-kor régibb századaiban az imádságról körülbelől úgy vélekedett, mint később az epicureusok és a stoicusok egy nagy része. E gondolatnak egyik kifejezője Isocrates erre vonatkozólag így ír: „Legjobb az istenektől szerencsét kérni s az okosságot magunknak szerezni meg.“ ²⁾

Hasonló gondolatot fejez ki a stoicus Cotta Cicerónál ezt mondva: *judicium hoc omnium mortalium est, fortunam a deo petendam, a se ipso sumendam sapientiam.* ³⁾ Ezekről nagyon különbözik némely eszményző bölcész nyilatkozata, így p. o. Keosi Simonides azt tanította, „hogyan senki erényt nem nyer, ha nem az istenek által, sem államok, sem egyesek.“ Kallimachus meg így imádkozott: „Üdv neked oh atya, üdv neked a jelen perczen! Adj erényt és gazdagságot, adj erényt és szerencsét!“ Az eredeti szövegben: *χαίρε πάτερ, χαῖρ' αὐθι δίδου δ' ἀρετήν τ' ἀφενός τε, δίδου δ' ἀρετήν τε καὶ ὄλβον.* ⁴⁾ Egy szép pythagoricus mondat így hangzik: *γλώσσαλγος καὶ ἀμαθής εἰχόμενος καὶ θύωντό θεῖον μαιίνει· μόνος οὖν ἱερεὺς ὁ σόφρος, μόνος θεοφιλῆς, μόνος εἰδῶς εὐχεσθαί,* az az: „A fecsegő s tudatlan imádkozó és áldozó valósággal

¹⁾ Timon. 1.

²⁾ Ad Demon. 34: „ἡγοῦ κρατιστον εἶναι παρὰ μὲν τῶν θεῶν εὐτυχίαν, παρὰ δὲ ἡμῶν αὐτῶν εὐβουλίαν.

³⁾ Nat. Deorum III, 16. L. Lasaulx-nál.

⁴⁾ L. Lasaulx-nál.

szentségtörő. Csak a böles igazán pap, igazán istenszerető, egyedül ő tud imádkozni.“¹⁾ Tyrusi Maximus sophista igen szépen mondja: „ugy kell tenni, mint Sokrates tett, a kinek egész élete folytonos imádság volt, csak azt kell az istenektől kérni, a mit ő kért: éretnyes lelket, nyugalmas, hibátlan életet és jóreményü halált. Az eredetiben: ἀρετὴν ψυχῆς καὶ ἡσυχίαν βίου καὶ ζῶην ἀμεμπτον καὶ εὖελπιν θάνατον. Porphyrius és Jamblichus neoplatonicusok megjegyzik, hogy minden népnél a legbölcsebbek az istenséghez leghasonlóbbak voltak, ezek egyszersmind a legbuzgóbbak az imádságban azon elvnek megfelelőleg, hogy hasonló hasonlót szeret. „A hellenismus egyik legutolsó képviselője, írja Lasaulx, az Aristoteles tanelveit követő Simplicius, mintegy másfél ezredéves elmélkedés végeredményeül egy mély bölcseségü gondolatot fejez ki a következőkben: nem isten fordul el tőlünk, mikor bünt követünk el, s nem ő fordul vissza hozzánk, a mikor bününket megbánjuk, hanem mi távozzunk Istentől s mi térünk hozzá vissza. És azt, hogy mi ismét Istenhez visszatérünk, akként fejezzük ki, mintha ő közelednék hozzánk. Mintha, a mikor az ember egy sziklatetőről kötéllel huzza a hajót a parthoz, a hajón levők azt hinnék, hogy nem a hajó közeledik a sziklához, hanem a szikla a hajóhoz. Megbánás, veszékelés, imádság hasonlíthatók azon kötélhez és az imádság olyan, mint a horgonynak kivetése, a mely ha földbe kapaszkodott, az ember tévedésében azt hiszi, hogy Istenét magához csatolta, pedig voltaképen a kivetett horgony segítségével saját magát hozza közelébb Istenhez.“²⁾

A görög népies felfogás, mint már fenn láttuk, az imának s az ima egyes szavainak csodálatos erőt tulajdonít; láttunk már egy oly imát, mely az esőt kikönyörgi Zeustól.

Orpheusról is beszélnek, hogy mikor az Argonautákkal a tengeren hajózik s nagy vihar támadt, a samothrakéi istenekhez intézett imájára a dühöngő vihar nagyhamar lecsillapodott.

Pindár szerint a legrégebbi időkben éjjel csillagfénynél imádkoztak³⁾ Rendesen reggel és estve imádkoztak. (I. Plato de Leg. X p. 182, 18.) Ebéd előtt és után is imádkoztak (I. Xenophon Hell. IV, 7, 4.) Többet tudnánk még a görögök imádságairól, ha Aristoteles „περὶ εὐχῆς“ czimü munkája, melyet Diogenes Laertius említ, el nem veszett volna. Fájdalom ez a könyv is osztotta annyi társa sorsát s csak is e felemlítésből tudunk egykori létezéséről!

¹⁾ Orelli Opusc. Gr. sent. I., pag. 36. l. Lasaulxnál.

²⁾ L. Simplicius in Epictet. p. 107, 27 kk.

³⁾ Ol. 1,71 kk., VI, 58 kk.

A rómaiak főistene tudvalevőleg Jupiter, a latin törzseké *Mavors* volt. Ennius (sz. 239-ben Ch. e.) tizenkét olympiai istent számlál fel a következő rendben: Juno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus, Mars, Mercurius, Jovi, Neptunus, Vulcanus, Apollo. A rómaiak imádságaikban minden istent „pater“-nek, minden istennőt „mater“-nek neveztek; a névsort Janus-sal kezdték s Vesta-val végezték, hiszen az ember az ajtón megy be a többi isten s Vesta szentélyébe s Janua ajtót jelent. Különben Jupiter-rel is elég gyakran kezdék imáikat. A római nép is az imádságnak csodás, magicus erőt tulajdonított. De lássuk magukat az imádságszövegeket. Festus egy egész rövid áldozati imádságot tartott fenn számunkra, mely így hangzik: „Kérlek téged Jupiter, légy nekem akaratom szerint kegyelmes.“ Az eredetiben: *Precor te Jupiter uti mihi volens propitius sies.*¹⁾ A római imádságok is két osztályba sorozhatók: 1. a magán, 2. az állami imádságok osztályába. Egy más felosztás szerint mindennapiak s alkalmiak, köznapiak s áldozatiak. Továbbá a papi collegiumok imádságai megkülönböztetendők a laikusokétól és végül a különböző foglalkozások szerint is különböztek a római imádságok ép úgy, mint a helléneké. A rómaiaknál is a fenkölt szellemiek nézete az imáról egészen más volt, mint a nagyközönségé s a művelteké sem az volt, a mi a köznépe, mely az ima betüiben látta a segedelem és szerencséltetés csodás erejét. Így p. o. úgy tartották, hogy a vestaszűzek imádsága által a megszökött rabszolgák, ha a városból még nem mentek ki, gazdáikhoz visszahozhatók. Plinius, az ifjabb, ellentétben a köznéppel az imádságról való nézetét ekként fejezte ki: „az istenek nem annyira az imádsági szövegek pontos elmondásában, mint inkább az ártatlanságban és szentségben gyönyörködnek, s kedvesebb nekik az, ki templomaikba jó erkölcsű tiszta lelkülettel lép be, mint a kinek ajka az elméjébe vésett imákat elrebegi.“ L. Paneg. 3. Seneca egyik Epistolájában szépen mondja: kérj jó eszet, a lélek egészségét s azután a testét — — úgy élj az emberekkel, mintha az Isten látna, s úgy beszélj Istennel, mintha az emberek hallanák.“²⁾ Egy másik Epistolájában Seneca ezeket mondja: „Közel van hozzád Isten, veled van, benned van. A szent lélek köztünk van, javunknak s kárunknak figyelmes szemlélője . . . Isten nélkül nincs jó ember, minden jó emberben Isten lakó-

¹⁾ *Sex. Pompei Festi „De Verborum significatione“ P. 103.*

²⁾ *Epist. 10: „Roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis . . . sic vive cum hominibus tanquam deus videat, sic loquere cum deo tanquam homines audiant“.*

zik.“¹⁾ Mintha keresztény s nem pogány mondta volna az idézett szavakat, pedig Seneca, ki Ch. u. 39-ben kényszerüsből öngyilkossá lett, a kereszténység hittudományából nem merithetett. Ily nézetet vallottak a legfelvilágosultabb férfiai Rómának s a legbölcsebbek ilyen-szerű elmékedései az örök városban mintegy utat nyitottak a földünk látkörében hajnalodó kereszténységnek.

„Plautus „Poenulus“ czimü szindarabjában következő imaszöveg-re találunk: „Jupiter, ki az emberi nemet ápolod s táplárod, a kinek kegyelme által éljük földi életünket, kinél éltünk reménye van, kérlek, addd, hogy e mai napot dolgaim eligazítására békességesen eltölthessem.“²⁾

Tibullnál e rövid áldozati imát olvassuk: „Magasztos Genius, vedd szivesen tömjénünket, s kedvezz fogadalmunknak.“³⁾ Ovidnál az imádkozó így szól: „fogadd el imádságunkat.“⁴⁾ A rómaiaknak a samnites-ek ellen vívott harczában Decius consul tudvalevőleg a győzelem elnyerésére magát áldozta fel az alvilági isteneknek. Ezen eseményt Livius így beszéli el: „Az általános megfélemlés közt Decius consul M. Valerius-hoz hangosan így szólott: „Szükség van az istenek segítségére. Rajta tehát a római nép főpapja hangoztassa a szent szavakat, melyekkel magamat a legiokért feláldozom.“⁵⁾ Livius elbeszélését így folytatja: „Pontifex cum togam praetextam sumere jussit, et, velato capite, manu subter togam ad mentum exserta, super telum subjectum pedibus stantem sic dicere“. És most következik a főpap ünnepélyes imádsága: *Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Divi, quorum est potestas nostrorum hostiumque, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis; hostesque populi Romani Quiritum terrore, formidine, morteque adficiatis. Sicut verbis nuncapavi, ita pro republica Quiritum, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritum legiones auxiliaque hostium mecum Diis Manibus Tellurique devoveo.*“⁶⁾

¹⁾ Epist. 41.

²⁾ V. 4, 14: „Juppiter, qui genus colis alisque hominum, per quem vivimus vitale aevum, quem penes spes vitae sunt hominum omnium, da diem hunc sospitem, quaeso, rebus meis agendis“.

³⁾ IV. 5. 9.: „Magne, geni, cape tura libens votisque faveto.“

⁴⁾ Fast. IV. 320.: „Accipe preces.“

⁵⁾ „Praeire verba“ egy Liviusnál gyakran előforduló kifejezés.

⁶⁾ Lib. VII. cap. 9.

Rómában minden fontos állami gyűlés kezdetén *car men praecationis*-t mondtak s az imát bizonyos *gestus* kísérte.¹⁾ A római papi *collegium*oknak különös *ritualis* könyveik voltak, a melyekben az alkalmi imák feljegyeztettek, l. Gelliusnál: „*comprecationes deum immortalium, quae ritu Romano fiunt expositae sunt in libris sacerdotum populi Romani.*”²⁾ A mezők felszentelésénél az *Arvales* testvéreknek következő ó-római litániájuk volt, melyet ünnepi felvonulásaikban énekeltek: „*Lares-ek segitsetek, — ne engedd Marmar, hogy vetéseinkben kár essék, — Mars szünj meg dühöngni, templomod küszöbét lépd át, ostorodat tartsd vissza. A Semoneseket felváltva hivta fel. Ihol Mars segits, Győzelem! Győzelem! Győzelem!*”³⁾ M. Porcus-Cato „*De Agri Cultura*” c. című művében egy aratás előtti áldozati imádság fordul elő. (l. a CXXXIV-dik fejezetet.) Ugyanott a CXXXIX-dik fejezetben az erdők letarolásakor mondott ima szöveg következik, melyet ide kijegyzek: „*Lucum conlucare Romano more sic oportet, porco piaculo (engesztelő áldozat) facito, sic verba concipito, 'si deus, si dea es, quo ium illud sacrum est, uti tibi ius est parco piaculo facere illiusce Sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis jussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque meae liberisque meis: harumce rerum ergo hoc porco piaculo immolando esto.*” L. még a CXLI-dik fejezetet, a melyben egy a mezők ünnepélyes megjárásakor mondott imádság foglaltatik.⁴⁾ A ki a földalatti istenekhez imádkozott, kezét lefelé tartotta, a ki az olympiakhoz kér, kezét ég felé emelte. Ez így volt a görögöknél is. (l. Pindar Ol. V. 11.) Egy pogány imádság, mely azt mintegy áthidalja a kereszténységhez, így kezdődik: „Te bárki vagy óh Isten.” (Tu quicumque es Deus.) Ez imádságban a természetben uralkodó s mindent bölcsen igazgató Istenről van

¹⁾ L. az itt elmondottakat Lasaulx többször idézett munkájában.

²⁾ XIII. 22.

³⁾ „Enos Lases juvate
Neve luervem, Marmar sine incurrere in pleoris
Satur furere, Mars, limen sali, sta berber
Semunis alternei advocapit cunctos,
Enos, Marmar, juvato
Triumpe, triumpe, triumpe!

L. az id. szöveg német fordítását Lasaulx-nál.

⁴⁾ Lásd ezeket a szövegeket Lasaulx id. művében.

szó. Értekezésünk jelen fejezetét Cicero szavaival végezzük: „A világ szépsége, a nap, hold, csillagok rendszere mutatják, hogy e világ nem történetes s kényszerít annak hívésére, hogy kell lenni az égi testek nemcsak lakójának, hanem bölcs igazgatójának is. ¹⁾

A sémi népek és nyelvek négy csoportra oszolnak, u. m. 1. az assyr és ó-babyloniaira, 2. a déli sémi nyelvekre (arab, himjári s aethiopi), 3. az árámira a sémi nyelvterület északi s északkeleti vidékeiben (syr, a keleti s nyugati árámi nyelvjárások, a sámáritán, mely az árámi nyelvjárások egyikének a héberrel való elegyedéséből eredt), 4. a héberre, melylyel a kanaani nyelvjárások s a phoenikai közel rokon.

Kezdjük az assyrokkal, a kik főistenöket Ilu-nak nevezték (az akkadiaknál Anu), mely név a héber עֵל -lel s az arab Allah-val egyazon (l. ö. h. v. a héber אלהים , syr allohô, bibliai cháld אלה névalakokat. Nabonid babyloniai király egyik feliratában, melyet Mugheir-ben a holdisten templomában helyezett el, ezeket mondja: „Oh Sîn ²⁾, Ura az Isteneknek, királya a menny és föld isteneinek, az istenek isteneinek, a magas ég lakóinak! Ha ezen templomodba örömmel lépsz be, ajkadon áldás erjedjen s áradjon Esagil-ra, Ezida-ra (és) a nagy világosság templomára, a te hatalmas istenséged templomaira! S a te nagy istenséged iránt viseltető tisztelet szálljon Nabonid embereinek szívébe, hogy a te nagy istenséged előtt tévedésbe ne essenek! Oly szilárd legyen alpjok mint a mennyé! Engem, Nabonid-ot, Babylon királyát, a te nagy istenséged ellen elkövetendő bűnöktől őrizz meg s adományként nyujtsd továbbra életem napjait! S gyökereztesd meg Belsazar-ban, első szülött fiamban, enen szívem sarjadékában, a nagy istenséged iránt viseltető tiszteletet: a bünt ne engedje magához közel lenni; az élet napjainak bősége elégítse ki.“ ³⁾

Egy Merodach-hoz (az ákkád és sumir nép napistene, a ki Babylon sémi lakosságának vallásában, az imádságokat meghallgató s a holtakat új életre elevenítő istené lett) s Ištar istennőhöz rossz álom után intézett imádság így hangzik: „Istenem, a ki haragszol reám, fogadd el könyörgésemet! Oh istennő, a kinek haragját magam ellen felgerjesztettem, fogadd el könyörgésemet! Fogadd el könyörgésemet, nyugodjék meg lelked! Kegyelmes, irgalmas uram..... A ki azt, a mi engem

¹⁾ I. „Bibliai egyezményes szótár“ írta Maklári Pap Lajos (Pesten MDCCCLV).

²⁾ Holdisten.

³⁾ I. A. H. Sayce egyik munkájában.

gyötör, nappal halálba viszed, oh Istenem, világosítsd meg (orczámat)! Istennöm, tekints reám (kegyesen) s hallgassd meg könyörgésemet! Bűneim nyerjenek bocsánatot, gonosztetteim töröltessenek el! A reám nehezkedő átok sulya megtöressék, a láncz oldassék meg! A hét szél széleszsze el sohajtásaimat! Ketté akarom törni gonoszságomat, a madár vigye el tőlem az ég felé! A hal vigye el sanyargatásomat, vigye el (tőlem) a folyam! A mezők állatai vegyék el tőlem! A folyam tova hömpölygő vizei tisztára mossanak. Tégy fényessé engem hasonlóan az aranyhoz, hasonlóan az üveg pohárhoz, legyenek kedves előttem! Égesd el az én gonoszságomat, szabadítsd meg lelkemet; erősítsd meg oltárodát, hogy képedet rajta elhelyezhessem. Engedd, hogy gonoszságomtól távozhassam s nálad menedéket találjak! Világosítsd meg s engedd, hogy kegyelmed adta álmokat lássak! Az álom, melyet látok, legyen kegyelmes, az álom, melyet látok, legyen csalhatatlan, az álom, melyet látok, kegyelmedben muljék el felettem! Az isten . . . az álmok istene örködjék fejem felett! Engedj belépnem Esagil-ba, az istenek templomába, az élet házába! Merodach, ajánlj az irgalmasnak kegyelmes kezeibe! Meghajlok nagyságod előtt, dicsőíteni akarom nagyságodat, magasztalni akarom istenségedet; városom lakosai dicsőítsék hatalmadat!“¹⁾

A Baal név egykoron az araboknál is a főisten egyik neve épp úgy mint az északi sémi népeknél. Az iszlám előtti vallásáról az araboknak Herodot azt írja, hogy két főistenök van, u. m. Dionysos, kit Orotal-nak s Úrania, kit Alilat-nak neveznek: Διόνυσον δὲ θεὸν μῦνον καὶ τὴν Οὐρανίην ἡγγέονται εἶναι, — — — — —

ὄνομαζουσι δὲ τὸν μὲν Διόνυσον Ὀροτάλ, τὴν δὲ Οὐρανίην Ἀλιλάτ.²⁾ Urotal a. m. a világoosság istene, napisten; a név talán az artalũ alakból romlott, mely fényest jelenthetett (l. az arab ratalũn szót, mely a fénylő fogsort jelenti „nitentes candidique dentes“ s az olyan száját, melynek ilyen fogsora van). Alilat a. m. istennő,³⁾ talán a hold istennője; a név az alilah szó (illet. az iláhũn szó) nõnemũ alakja, ilahu pedig az Allahu-val egyazon szó, melynek

¹⁾ L. A. H. Sayce: „Alte Denkmäler im Lichte Neuer Forschung“ (német fordítás), a 200—201-dik lapon.

²⁾ L. a III. k. 8-ik fejezetet.

³⁾ Herodot, ki az összehasonlító mythologia első uttörője, így ír e névről: καλέουσι δὲ Ἀσσύροι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, Ἀράβιοι δὲ Ἀλιλάτ stb. L. az I. k. 131. f.

első szótagja a névelő. Mohammed, az islám megalapítója, 570-ben v. 571-ben született Ch. u. Mekka városában; Syriába tett utazásai alkalmával megismerkedett a zsidó és keresztény vallással, melyeknek hitcikkeiből, erkölcstanából s történeti elbeszéléseiből bőven merített Korân című nagy műve szerkesztésénél, melyből saját népe és törzse vallásos szokásait, hiedelmeit, világnézeteit sem zárta ki teljesen. Az imádságot arabul du'â'ü n-nak és salâtün vagy salvatün-nak (többszámaban salavâtun) nevezik; öt nyilvános imádsága van a Moslimoknak, melyet a nap különböző szakaszaiban mondanak el. A Korân első imája, mely a Muslimok egyik legközönségesebb imádsága, így hangzik:

„A kegyelmes és irgalmas Isten nevében.

Dicséret istennek, a világok urának! A kegyelmesnek és irgalmasnak! Islám napja urának! Téged imádunk, s tőled segedelmet kérünk! Vezess az egyenes uton. Azok utján, kiket nem sujt haragod s a kik nem tévednek.“¹⁾ A mohammedán mysticusok, p. o. Gelal ed-din Rûmi az imádságot Istennel való egyesülésnek mondják. „Ha azt mondog, Uram jőjj, ő legott így felel: itt vagyok fiam. Sohajod, áhitatod Isten küldöttjei.“

Izrael népe is egykor a polytheismusnak hódolt s az erre való visszaemlékezés még hosszú időn át élénk volt a nép öntudatában. Josue kevéssel halála előtt így szólt az egész néphez: „Ezt mondja az Izraelnek Ura Istene: A vizen túl laktak a' ti atyáitok régen, mint Tharé, az Ábrahám atyja és Nákhornak atyja: és szolgáltak idegen isteneknek. Lábán Mózes szerint bálványokat tartott házában: „Lábán pedig elment vala a' juhokat nyirni; azonközben ellopá Rákhel az ő attyának bálványait.“²⁾ E szövegben a bálványok עֲבֹדֹתֵי-oknak nevezetnek, mely kifejezés, úgy látszik, a házi isteneket, az ősek szellemét jelentette. Az עֲבֹדֹתֵי többesalakú szó szintén az egykori polytheismusra vall. Még a későbbi időkben is, midőn már a monotheismus az állam in-

¹⁾ L. a 24-dik f. 2-dik versét.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *
 مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمَسْتَقِيمَ *
 صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ *

²⁾ Az I. k. XXXI-dik f. 19-dik versében.

tézményeiben megerősödött, még pedig olyanok könyveiben is, kik az egy Istent tisztelők közt foglalnak helyet, legalább elvétve találunk oly kifejezésekre, melyek a bálványimádás korszakából származtak át, így a Birák könyvének egyik helyén e szavakat olvassuk:

„Mondának annak felette a' fák a' szőlőtőnek: Jer el te, uralkodjál rajtunk.

Kiknek felele a szőlőtő: Elhagyjam-é az én mustomat, melly megvidámitja az isteneket és az embereket: és elmenjek, hogy uralkodjam a fákon?“¹⁾

Egyesek lankadatlan buzgóságának, tanításának, példaadásának köszönheti Izraél népe, hogy az egy Isten imádás nála mind több tért foglalt s lassan bár, de feltartoztathatlanul a sziveket meghódította, ilyen volt Ábrahám, a hívők apja, Mózes próféta, kihez hasonló nem vala Izraélben, és a Próféták. Ábrahám, Lukács evangélista példázatában a gazdagnak méltán mondhatta: „Ha Mózeset és a' Prófétákat nem hallgatják, annak sem hisznek, ha valamelly a' halottak közül feltámasztatnék is.“²⁾ Az egy Istent imádó héberek is az imádságnak csodás erőt tulajdonítottak, így p. o. a beteg általa meggyógyul, a gyermektelen anya magzattal örvendeztetik meg stb.³⁾

Ez okon írhatta Mózes: „Könyörge azért Ábrahám az Istennek, és meggyógyítá Isten Abimeleket, és az ő feleségét, és az ő szolgálóleányait, hogy szülnének.“⁴⁾ Az imádság megtartja a haldoklónak életét, a mint azt a Királyok első könyvének következő helyén olvassuk: „És leborula háromszor a' gyermekre (Illyés), és kiálta az urhoz mondván: Én Uram Istenem, kérlek, térjen meg a gyermek lelke, ő belé! És meghallgatá az ur Illyésnek szavát; és megtére a' gyermekbe a lélek, és megélede.“⁵⁾ Az imádságot a Szent Írás egy helyen a léleknek Isten előtt való kiömlésének (I. Sám. 1, 15), más helyen megint Istenre való megemlékezésnek (Zsoltárok k. LXXVII. zs. 3-ik v.) s megint más helyen Isten ábrázatja keresésének nevezi. A zsidók nyugotnak fordultak, mikor imádkoztak, nyugot felé lévén az oltár a templomban és magukat hajtogatva imádkoztak. De arról is van szó, hogy napkelet felé fordulva mondták el imádságaikat, (I. Esék. 8, 16:) „Bevive azért

¹⁾ Birák könyve IX. f. 12-ik és 13-ik verse. L. Gróf Baudissin Vilmos „Studien zur Semitischen Religionsgeschichte“ első füzetének 57-ik l.

²⁾ XVI. f. 31 v.

³⁾ L. Orach Chajim 1, IV.

⁴⁾ L. az I. k. XX ik f. 17-ik versét.

⁵⁾ Az I. k. XVII-ik f. 21-ik és 22-ik versei.

engem az Ur' házának belső pitvarába, és ime az Ur' temploma ajtaja mellett a' tornác és az oltár között, vala ugymint huszonöt férfi, kik háttal fordultak vala az Ur' templomára, és orcájok vala napkeletre, és magokat meghajtván imádkoznak vala, naptámadat felé, a' Napnak.“ És bizonyára ez volt a régebb szokás, melyhez a nép zöme még később is szívósan ragaszkodott. A hívők kis serege bár hol is imádkozott, a templomhegy felé fordult (I. Dán, 6, 11): „Dániel pedig, hogy megérté, hogy megpecsételtetett volna az irás, béméne az ő házába, és az ő vatsoráló házának ablakit kinyitá Jérusalem felé, és háromszor napjában térdre esvén, lehajtja vala magát és könyörög vala, és vallást tészon vala az ő Istene előtt, miként cselekszik vala azelőtt.“ A krónika II. könyve erről még világosabban szól: „ha könyörögnek néked e' város felé, mellyet választottál, és e' ház felé fordulván, mellyet a te nevednek csináltam.“ stb. ¹⁾ Rendesen állva, de gyakran térdet hajtva, vagy a földre borulva könyörögtek; az imádkozó kezét ég felé emelte vagy kiterjesztette, és ha bűnbánó imádságot mondott, kezét mellére helyezte s időnként mellét verdeste vele. Nagy gyász eseteiben a könyörgő fejét mellére hajtotta (I. a 35 zsoltár 13-ik versét). A halk imádkozásnak példáját I. Sámuel I. könyve 1 fejezetének 13-ik versében „Mert Anna szivében könyörög vala, tsak az ajaka mozog vala, de szavát nem hallják vala stb.“ A zsidó imádságnak is egyik főfeltétele a buzgóság és figyelem, a mint ezt synagógáik egyik szokásos felírása mondja:

תפלה בלא בוונה כגוף בלא נשמה

„A figyelem nélkül való imádság olyan mint a test lélek nélkül.“ Dávid, a mint láttuk, háromszor imádkozott napjában; Flavius Josephus *Ἰουδαϊκῆ ἀρχαιολογία* című munkája V. kötetében azt mondja, hogy Mózes törvénye szerint napjában kétszer kell imádkozni, u. m. reggel és este. (I. a VIII. f.) A nyilvános isteni tiszteletnek az imádság bizonyára szintén egyik része volt, de az ó-testamentumi könyvekben a közimának kevés nyomaira találunk, ilyen azonban azon bánatnapi imádság, melyről Mózes IV. könyve ezeket mondja: „És szóla az Ur Mózesnek és Áronnak, mondván:

Menjetekek el e' gyülekezet közül, hogy megemésszem őket egy szempillantásban.

Kik borulának az ő ortzajokra, és mondának: Erős Isten, minden testnek lelkének Istene! nemde nem egy férjfiu vétkezett-é, és

¹⁾ I. a VI. f. 34-ik versét. L. még Misna Berach 4, 5.

mind ez egész gyülekezet ellen haragszol é? 1) Fagius (szül. 1504-ben) a Levit. XV. f. 17-ik verséhez irt magyarázatában mondja, hogy a zsidó főpap imája az engesztelés ünnepén rövid volt s ekként hangzott: „Intézd el Uram, ugy az évet, hogy az meleg és esős legyen! Jehudá házából a kormánypálca ki ne vétessék! Néped szükségét ne lásson, hogy egyike se szoruljon a másik segélyére!“ A száműzetés ideje körül már a leviticus előimádkozóról is történik említés. A Mišna Berachoth czimü talmudi tractatus több oly imádságot foglal magában, melyek régieknek látszanak lenni.

A zsoltárok könyve is több imádságot foglal magában, ilyen a következő:

„Uram igazgass engemet a te igazságodban az én ellenségeimért: igazgassad előttem a' te utadot.“ 2)

Egy a Berachoth tractatusból vett imádság, mely réginek látszik lenni, így kezdődik: „Dicsértessél, örökkévaló Istenünk, a világ királya! ki minket megszentelt parancsolatai által, és parancsolta nekünk a kézmosást.“ 3) Egy másik mišnai imában Isten azért dicsértetik, hogy Izraélt a szent törvényekkel való foglalkozásra felhívta. A Berachoth tractatus egyik hálaadó imája ekként hangzik: „Istenem! a lélek, melyet belém adtál, tiszta az. Te teremtetted meg, Te alkottad, Te lehelted belém, s Te oltalmazod bennem, s egykor Te visszaveszed azt tőlem, de ismét belém adod majdan a jövődő időben. Az egész idő alatt, mig a lélek bennem van, hálát mondok neked, örökkévaló Istenem, minden műnek Alkotója, minden lélek Ura! Dicsértessél, Örökkévaló, ki visszaadja a lelket az elhalt testeknek.“ 4) A zsidók mai napi imádságaik hétköznapiakra és ünnepekre, közönségesekre és alkalmiakra oszolnak s ezek közül a régiek az ó-testamentomi könyvekből, így p. o. nagy részt a zsoltárok könyvéből s a talmud „Berachoth“ tractatusából vétettek. Az egyik reggeli ima a zsidó hit Maimonides által felállított tizenhárom hitágazatát tartalmazza.

Végig tekintettünk a különböző népek és korszakok imádságain, s minden egyes imában az érzések egy-egy hullámvetését lát-

1) L. a XVI-ik f. 20, 21, 22-ik verseit.

2) V-ik f. 9-ik verse.

3) Az eredeti szöveg így szól: כָּרוֹךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֱשֶׁר: קָדְשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצָנּוּנוּ עַל נְשִׁילַת יְרִים:

4) L. „Izraél könyörgései“ magyarra fordította Deutsch Henrik. (Budapest, 1887), a 6. és 7-ik lapon.

tuk, mely hol csendes, mint a nyugott tenger vizei, hol emelkedő dagályt mutat, de eme hullámok mindegyikében egy-egy égi szikra ragyog és nincs egy sem, melyben a béke szivárványa tisztán vagy megtörve vissza ne tükröződnék. És ha az emberiség kedélyvilágának ez örök hullámozása a tenger vizeit juttatja eszünkbe, a szilárd sziklára épült fénytorony örök világossága, mely a hullámokkal küszködőnek a szabadulás útját jeleli, a Krisztus által rendeltetett uri ima, mely az emberiség legtökéletesebb imádsága s mindazon elemeket magában foglalja, melyekből csak egy, vagy egy-néhány foglaltatik az általunk ismert imaszövegekben. Azoknál a hiány tűnik fel, itt meg van a teljesség és minő teljesség!

Az uri imában foglalt kérések egyike nem az egyes emberé, nem egy községé, nem is vallásfelekezeté, hanem az emberiségé, s nem arra irányul, a mi ma vagy holnap, vagy legközelebb, vagy talán a könyörgő élete alatt még, vagy maradéka életében megvalósulandó, hanem arra, a mi az idők teljességéig fog inkább s inkább valósággá lenni, u. m. Isten országa eljövételére: *ἔλθτω ἡ βασιλεία σου*. A mi, ha nem is keressük, eljön, de a minek eljövételéért nem csak könyörögnünk, hanem a mit minden egyébnél inkább kell keresnünk, mert a többi ettől függ s ez az isteni, az a tökéletes igazság, mely az emberi léleknek legfőbb eszménye. *Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ* — mondja Lukács Evangelista — *καὶ πάντα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*. Az uri imában a hívő az emberiség legfőbb eszményéért imádkozik.

GRÓF KUUN GÉZA.